

Gatis Ozoliņš

PIE TEICĒJIEM

Summary

Rakstā aprakstīti Daugavpils Universitātes latviešu filoloģijas programmās studējošo mācību prakses rezultāti. Materiāli apkopo septiņu prakses vietu datus no 2007. līdz 2013. gadam. Sevišķa uzmanība pievērsta tradīcijas izpētei, kā nozīmīgākajam lauka pētījuma metodoloģiskajam jēdzienam. Rakstā apcerēti un sniegti plašāki teicēju mini portreti vai atsevišķas folkloras vienības (piemēram, teikas, leģendas), dzīvesstāstu fragmenti. Aprakstīti ar Ziemeļlatgales tradicionālās dziedāšanas vēsturi saistīto atmiņu materiāli, ņemot vērā teicēju pašreferenci un pašrefleksiju. Rakstā fiksēti un atainoti atsevišķi folkloras teksti, kas saistīti arī ar lokālo tautas teātra tradīciju. Sevišķa uzmanība pievērsta Latgales keramikas tradīciju aprakstiem un reāli funkcionējoša tehnoloģiskā procesa fiksācijai. Rakstu noslēdz vairāku gados visvecāko teicēju dzīvesstāstu fragmenti, kas ietver sevī ne tikai nozīmīgu vēstures notikumu interpretāciju, bet arī dziļu dzīves pieredzi un vienkāršu un saprotamu pasaules modeli. Tāpat rakstā analizēta Latvijas mērogā plaši zināma tradīcija, proti, ‘akmeņu dārzu/mežu’ veidošanu. Viens no interesantākajiem Ziemeļlatgales piemēriem ir pietiekami interesants un neviennozīmīgs gan kopējās ‘akmeņu vācēju’ subkultūras kontekstā, gan vietējo iedzīvotāju uztveres kontekstā.

Key-words: teicējs, tradīcija, dzīves stāsts, personiskās pieredzes stāsti, novadu kultūra, psalmi, keramika

*

Ievads

Rakstā „Pie teicējiem” sniegts plašāks Daugavpils Universitātes latviešu filoloģijas programmas mācību prakses laikā ievākto materiālu apraksts. Mācību prakse tiek organizēta, kā aptuveni nedēļu ilgs ikgadējs lauka pētījums maija beigās un jūnija sākumā kādā no Latgales novadiem. Tās mērķis ir dziļāk iepazīt un apgūt Latgales novadu lokālās kultūras īpatnības, proti, pētīt latviešu valodas augšzemnieku dialekta izloksnes, tradicionālās kultūras mantojumu (podnieki, kalēji, audējas, goda mielastu ēdienu un alus gatavošanas receptes), tikties ar vietējo folkloras kopu un baznīcas koru dziedātājiem, iztaujāt cilvēkus par viņu dzīves gājumu: par bērnību un skolas gaitām, par jaunību, profesijas iegūšanu un darba gaitām, par dzīves gadiem (kristības, kāzas, bēres u. c.) un to svinēšanu, par ‘lielo vēsturisko notikumu’ (piemēram, Otrais Pasaules karš, PSRS īstenotā Latvijas okupācija 1940. gada 17. jūnijā, Vācijas okupācijas gadi (1941-1944), 1949. gada 25.-28. marta deportācijas, kolhozu un sovhozu izveidošana u. c.) atmiņām un izpratni.

Sevišķa uzmanība tiek pievērsta tradīcijai, tās pārradīšanai, interpretācijai un pārmantošanai. Var teikt, ka mūsu prakses atslēgas vārds ir jēdziens ‘tradīcija’¹. Mēs pētām tradīciju, to, ko ‘nodod tālāk’, bet tālāk nodod radošo, veidojošo, jēdzīgo. Tradīcija, citējot pagātni tagadnes tekstā, veido jaunu tekstu, nezaudējot kultūrpiederību un identitāti. Tradīcija vienmēr ir mainīga, dinamiska, tās ietvaros individuālas intelektuālas un radošas darbības rezultātā veidojas jauna kultūras virsma, papildīta ar zīmēm, tekstiem un artefaktiem.

Līdz šim Daugavpils Universitātes pasniedzēju Ingūnas Teilānes, Valentīna Lukaševiča un Gata Ozoliņa vadībā ir norisinājušās 7 dialektoloģijas un folkloras mācību prakses: Atašienā (2007), Kaunatā (2008), Baltinavā (2009), Ezerniekos (2010), Dagdā un Andrupenē (2011), Rogovkā (2012) un Tilžā (2013). Materiāli tiek fiksēti, veicot audio un video ierakstus, fotografējot, studenti pieraksta teicēju dzīves datus un kontaktinformāciju, dienasgrāmatas vai piezīmju veidā fiksē savus iespaidus, kurus vēlāk pievieno transkribētajiem prakses materiāliem.

Par dziedātājiem un dziedāšanu

Viena no nozīmīgākajām novadu kultūras izpausmēm Latvijā ir plašā dziedātāju un dziedāšanas kustība. Kopš 20. gs. 70. gadiem Ziemeļlatgales novados vērojams spilgts tradicionālās dziedāšanas uzplaukums. Daudzveidīgās tradicionālās dziedāšanas lokālos variantus pārstāv virkne folkloras kopu un etnogrāfisko ansambļu². Mūsu lauka pētījumu ietvarā, interesantas liecības par folkloras kustības veidošanos ir sniedzis ievērojamais Latgales dzejnieks, publicists, folklorists un kultūras darbinieks Antons Slišāns (1948-2010)³. Viņš uzskata, ka folkloras kustība Upītē pastāv nepārtraukta no aizvēsturiskajiem laikiem un dziesmas un dziedāšanas maniere ir nodota no paaudzes paaudzē. Raksturojot Upītes etnogrāfiskā ansambļa veidošanos, A. Slišāns domā, ka tā pirmsākumi jau meklējamu padomju kolhozu laikos, kad brigādēs veidojās pašdarbnieku ansambliši, kuri iestudēja lugas un dziedāja. Tomēr sekojošā Jāņu aizliegšana apslāpēja tradicionālo dziedāšanu. Folkloras atdzimšana Upītē vēl pirms Atmodas⁴ saistāma ar kāzu apdziedāšanas tradīcijas atjaunošanos. Tam sekoja plašāka interese par folkloru un tradicionālo kultūru. Tomēr vēl nebija apziņas, ka folklorā ir vērtība, kas saista visu paaudžu Upītes iedzīvotājus. Tikai tad, kad ar saviem savāktajiem materiāliem A. Slišāns iepazīstināja Upītes jauniešus, tika apjausts, ka tās ir nozīmīgas vērtības, ka tās nepieciešams vākt un atgriezt tās dzīvē – izpildīt publiski.

Interesantas laikmeta liecības par folkloras kustības organizatorisko pusi un vispārīgas pārdomas par folkloras vietu Balvu novadā sniegusi ilggadējā Balvu rajona kultūras nodaļas vadītāja, bet šobrīd Balvu pilsētas bibliotēkas vadītāja Ruta Cibule. Teicēja stāsta, ka viņu un viņas domubiedrus nav apmierinājusi situācija, ka līdz ar vecās paaudzes dziedātāju aiziešanu mūžībā, izzūd ar tradicionālo dziedāšanu. Kaut kādā brīdī, kā atceras R. Cibule, viņi sapratuši, ka ģimenēs būtībā vairs nenotiek tradīciju pārmantošana. Jauni cilvēki, kas iesaistījās folkloras kopās un apbraukāja vecākās paaudzes dziedātājus, atzina, ka viņi tradicionālās kultūras mantojumu

pārņem nevis no saviem vecvecākiem, bet gan no satiktajiem teicējiem. Tajā pat laikā, arī viņu vecvecāki bieži vien spēj sniegt nozīmīgu etnogrāfisku materiālu un būtiskas atmiņas, tomēr paaudžu pārmantojamība ģimenē nenotiek, kaut kas ir izjaucis šo mehānismu: „Mēs sapratām vienu lietu, ka viņa, braucot ar mums un gatavojot šo folkloras nometni, veicot šos lauka pētījumus, patiesībā no citām, svešām vecmāmiņām uzzin to, ko ar savu vecmammu mājās neizrunā. Tad mums kļūva pilnīgi skaidrs šis modelis, ka ir jābeidz šī te ilūzija par to, ka kaut kur vēl ģimenē notiek pārmantošana. Kaut kur varbūt arī notiek, bet tie ir atsevišķi gadījumi un jāprovocē, vienkārši šī paaudžu tikšanās jāprovocē.”⁵ Tāpēc R. Cibules ar saviem domubiedriem nolēma organizēt folkloras nometnes un vēlāk arī meistardarbnīcas, lai vienuviet savestu kopā dažādas paaudzes un būtu iespējama tradīcijas pārmantojamība. Vēl viena nozīmīga atziņa, kas veidojās folkloras radošo darbnīcu laikā, bija saistīta ar tiesībām uz lokālo tradicionālās dziedāšanas repertuāru. Vietējie iedzīvotāji sāka apzināties, ka viņu ciema vai pagasta vecās dziedātājas ir vietējās kultūras izcila vērtība un tieši vietējai vidējai un jaunajai paaudzei ir jāpārņem šis repertuārs un dziedāšanas veids.

Īpaša Latgales rituālās dziedāšanas tradīcija ir psalmu dziedājumi.⁶ 2013. gada 29. maijā mūsu mācību prakses lauku pētījums mūs aizveda uz Tilžu, pie psalmu dziedātājas Jūlijas Zelčas. Teicēja ir vietējā tilžēniete, kas dzimusi, uzaugusi un visu mūžu nodzīvojusi Tilžā. Teicēja atceras, ka viņas vecāki nav dziedājuši, bet tēva brāļi ir dziedājuši psalmus. Pamatojoties uz savu personisko pieredzi, viņa saka, ka psalmu dziedāšana ir kaut kas tāds, ko viņai ir devis Dievs, tas esot Dieva likts. J. Zelča atceras, ka viņai jau kā mazai meitenei ir patikuši psalmu vārdi un melodija. Bērnībā, būdama bērēs un pēc tam atbraucot mājās, psalmu melodija un vārdi ir viņā skanējuši. Arī tēvs viņu ir ņēmis līdzī uz bērēm, jo viņai vienmēr ir bijusi tāda interese par psalmiem. Psalmu dziedāšanas tradīciju apguvusi no kaimiņienes: „Viņa, kas te mani vairāk mācīja, viņa bija no Baltinavas puses. Un viņai, viņai jau tur māte bija dziedātāja un viņa... Un kā jau viņa dziedāja, tā es arī jau esmu tagad vairāk iedziedājusies. Ir jau šeit no Bērzpils puses, drusku savādāk, bet, nu, tas jau daudzi, daudzi neatšķiras. Ir kaut kas citās vietās savādāk, bet tā jau (*ir kopīga tradīcija – GO*).”⁷ J. Zelča uzskata, psalmu dziedātāju arī jau palicis maz. Agrāk dziedājuši trīs vakarus pirms bērēm, tagad jau vairs tikai bērņu dienā. Tāpat mūsdienās bieži vairs dzied četras piecas dziedātājas, lai gan būtu jādzied deviņām, dažreiz dzied divatā. Kad teicējai jautājām, kāds ir viņas vaļasprieks, tad viņa atbildēja, ka viņai patīk iet uz baznīcu, ka tas ir viņas vaļasprieks. Kādreiz, kad nesanākot aiziet, viņai, šķiet, ka kaut kā trūkst. Baznīcas korī viņa dzied kopš 18 gadu vecuma. Teicēja atceras, ka viņas jaunībā baznīcas korī dziedājušas ap 20 dziedātājas, bet tagad pamatā kādas četras, svētkos sanāk vairāk dziedātāju. Daudzas dziedātājas vairs neiet, jo traucē lielais vecums un slimības.

Latgalē kopš Latvijas neatkarības atjaunošanas 20. gadsimta 90. gados ir atdzimusi Maija dziedājumu tradīcija (arī ‘dziedāšana pie Krustiem’). Lauka pētījuma laikā satiktie teicēji apgalvo, ka padomju laikos nav pastāvējusi tradīcija dziedāt Maija dziedājumos pie Krustiem. Tāpat tikai retumis, parasti nomaļākās vietās, bija saglabājušies krucifiksi. Šobrīd mums gandrīz visu mācību prakšu laikā ir bijusi

iespēja piedalīties Maija dziedājumos pie Krusta. Maija dziedājumi ir Vissvētākās Jaunavas Marijas godināšanas rituāls. Tā ir visai jauna tradīcija, kas Latgales un Augšzemes katoļu vidū ieviesās 19. gs. otrajā pusē kā vispārīgas katoļu tradīcijas lokalizācija. Romas katoļu baznīcas kalendārā maijs ir veltīts Jaunavai Marijai, lai slavētu tās godu un nopelnus cilvēku labā. Viņai tiek veltīti īpaši dievkalpojumi un lūgšanas. Maija dziedājumi ir šīs pielūgšanas savdabīgs variants, kad dievkalpojums norisinās brīvā dabā – parasti pie ceļmalas, krustceļu vai ciema krustiem, pie mājām, kapsētās vai baznīcu dārzos izvietotiem krucifiksiem. Ap šādiem krustiem tiek veidota neliela sētiņa un iekšpusē izvietoti soli. Krusti tiek rotāti ar ziedu vītnēm un puķu pušķiem. Šos dievkalpojumus nevada garīdznieki. Tradīcija tiek nodota no paaudzes uz paaudzi un parasti dievkalpojuma vadību uzņemas dziedātāja, kas ir iemantojusi autoritāti un pārziņa rituālu. Maija dievkalpojumu centrā ir Marijas dziesmas, tiek izdziedāta litānija Jaunavai Marijai, Bībeles lasījumi un „značku” vilkšana. „Značka” ir uzdevums, kas jāizpilda maija laikā, piemēram, nedrīkst melot. Pēc dievkalpojuma, it sevišķi, ja tas noticis pie kādām mājām izvietota krucifiksa, mājas saimnieki dziedājuma dalībniekus pacienā.

Par teikām un leģendām

Ar ļoti interesantu teicēju mēs iepazīsimies Baltinavas. Anita Ločmele ir Baltinavas vidusskolas skolotāja, Baltinavas amatieru teātra „Palādas” režisore un daudzu tautisku komēdiju autore. Savas lugas A. Ločmele paraksta ar pseidonīmu Danskovīte, kas veidots no netālus esošā dzimtā Dansku ciema nosaukuma. 2008. gadā viņas lugas izdotas krājumā „Lugas”.⁸ Teicēja, saka, ka pieder pie tās paaudzes, kas literāro latgaliešu valodu nav mācījusies, un runājot, kā protot. Pateicoties viņas lugu popularitātei, tiek popularizēta arī viņas īpatnējā Baltinavs izloksne, kādā lugas sacerētas. Teicēja ir laba stāstītāja, ko apliecina arī vairāki īsi un aizraujoši stāstījumi, ko A. Ločmele izstāsta, ar mums satiekoties un pāris stundas sarunājoties. Ir samērā droši fiksējama teicējas no bērniības mantoto folkloras tekstu saikne ar literāro darbību un pasaules uztveri. Vietējie folkloras teksti ir teicējas identitātes zīmes un radošās darbības būtiskākais materiāls.

Viens no stāstījumiem ir teika par Dansku ciema nosaukuma rašanos:

„Tas ir minējums! Nu, ko tik daudz, nu! Mēs zinām, ka latgalieši arī bija sirotāji, nu, viņiem arī vajadzēja, kaut kādus, nu, es nezinu, vergus vai ko, vai kaut kādu slimību laikā bija lielas izmiršanas, es nezinu. Vai tam, mēs sakām no Puncuļovas pilskalna kaut gan oficiāli viņš skaitās Ābelenes pilskalns, nezinu, vai Obeļevas, mums ir Puncuļovas pilskalns. No tā pilskalna īpašnieki arī ir taisījuši mazus uzbrukumus vai piedalījušies kaut kādā kopīgā kara gājienā, un viņi ir dabūjuši sev gūstekņus no Donas puses. Nu, un nometinājuši mūsu Dansku ciema teritorijā un likuši, lai līž līdumus, lai izcērt tos, iekopj zemi, un tā mūs sauc – danski, danski, brauksim uz Danskeji. Nu, nu, tas ir tas ciems, tāds minējums, ka varētu būt izcēlies no tā. Dēļ tā, ka mums dažiem ciema iedzīvotājiem tāda tumšāka ādas krāsa ir, nu, drusku savādāki mēs, mož, daže esam.”⁹

Vēl viens interesants stāsts ir leģenda par to, kamdēļ spokojas tuvējā Tiesas silā:

„Nu, bet Tiesas sils, es nezinu, pēc cilvēku nostāstiem ir bijis bijušā pilskalna tiesas soda laukums. Tur izpildījuši visādus sodus. Nu, it kā sākuši dzīvot kopā. Agrāk jau nedrīkstējies būt bērna meitai, kurai nav vīra. Nu, i izrādās, ka tie kaut kādi tuvi asinsradnieki, vai brālēni vai brālēns ar māsīcu, nu, kaut kā tā, es nezinu. I viņiem piedzimst bērns, i viņus ar akmeņiem nomētājuši. Tas bijis sods. Ielikuši bedrē, i visi svieduši ar akmeņiem un viņi aizgājuši bojā. No tā Tiesas silā spokojas.”¹⁰

Un arī stāsts, kur savijies tradicionālais spoku stāstu sižets ar priekšstatiem par leģendāro latgaļu senatni:

„Kapu rok vienam, i tiek virsū uz zārka. Nu, ko visi šokā, nu, kāds te zārks, ka ne viena kapu kopiņa nav redzama tajā vietā, kur raka. I to zārku atraka, nu, ko... pie mūsu tā ierasts, mums Dansku kapos ir trīs slāņos glabāts. Divi slāņi ir ar galvu uz vienu pusi, a viens slānis ar galvu uz otru pusi. Es nezinu, es neesmu kapu racējs, vienkārši tie visi cilvēki, kas kapus ir rakuši, tā kā mūsu ciemā kapraču nav, pilsētās ir tikai kapračī, pie mums cilvēki, saiet sābri, vot, izrok kapu. Nu, mums ir arī tādi cilvēki, kuri veiksmīgāk izrok kapu. Nu, tos biežāk prasa izrakt. Nu, i viņi, vot, atraka to zārku. Nu, ko interesanti, vajag attaisīt. Saglabājies zārks zemē, kur nav redzama neviena kapu kopiņa. Nu, kā tā nevar būt! Viņi attaisa to zārku, tas bijis ozola zārks, i tur gulējusi kāda, viņi saka, 14-15 gadu meitene iekšā, visā tajā latgaļu tautu tērpā, bijis papildus i tur viss sabiris putekļos. Toreiz to zārku aiztaisījuši, ierakuši tādu kā nišu, i iestūmuši iekšā, i sābros gulēs.”¹¹

Atainotie teksti, pirmkārt, ir vietējās folkloras pieraksti, otrkārt, mums bija iespēja tos fiksēt izpildījumā. Tā ir neatsverama un interesanta pieredze, jo tikai izpildījumā būtībā folklorā ir vitāla un kreatīva.

Pie podiem un podniekiem

2008. gada 19. jūnijā viesojāmies pie keramiķa Edmunda Vasiļevska Kaunatā. Keramiķis E. Vasiļevskis detalizēti stāstīja par podniecības pamatiem, par materiāla īpašībām, podnieka ripu (ar kāju minamā un elektriskā) un podniecības specifiku. Tāpat keramiķis mūsu acu priekšā no amorfa māla gabala izvirpoja podu. Darba procesā viņš raksturoja savu pasaules izpratni un amatnieka radošos principus:

„Podnieks strādā tādēļ, lai izgatavotu to darbu, nevis tiražētu. Un elektriskās ripas tika izdomātas tādēļ, lai labāk ekspluatētu cilvēku, lai es tik traki nenogurtu. (..) Tagad, lai daudz nerunātu es jums pateikšu tādu lietu, ka jebkurš amatnieks neražo produkciju, tas nav viņa pienākums. Jebkura amatnieka pienākums ir izgatavot

priekšmetu, kas pēc pielietotiem paņēmieniem, neskatoties uz māksliniecisku vērtību, ir viņa pasaule. Es pamēģināšu jums to nodemonstrēt, ka tie nav tukši vārdi. (..) Tātad meistaram ir jāzina, ko viņš dara jau no paša sākuma. Čerņavskis kādreiz noplēsa joku tādu, ka podnieki dalās tikai divās daļās: tie, kas taisa, ko grib un tie, kas taisa to, kas iznāks. Nu, lūk, tāpēc jācenšas izaugt, lai varētu taisīt to, ko grib, bet tas ir ļoti ilgi.”¹²

Otra interesanta satikšanās ar Latgales podniecības tradīcijām notika 2012. gada 29. maijā netālu no Rogovkas, kad mēs viesojāmies pie keramiķa Pētera Gailuma viņa darbnīcā Ilzeskalna pagasta „Jaungailumos”. Teicējs par keramiķi strādā no 1989. gada un, kā pats saka, gatavo visu, sākot ar grīdas vāzēm un beidzot ar mazām krūzēm un dārza keramiku. Teicējs ir atsaucīgs, laipns, plaši stāsta par savu darbu, podniecības tehnoloģiskajām īpatnībām, māla īpašībām, cepla kurināšanu, temperatūras noteikšanu ceplī u.c. Viņš uzsver, ka trauka izvirpošana nebūt nav ilgstošākais vai sarežģītākais darbs, „*daudz laika prasa pielikt klāt osiņu, vēl vairāk laika prasa šito visu piepulēt, lai nepaliktu nekādu pirkstu nospiedumu un, lai viņš būtu, izskatītos labi. Tas prasa visvairāk laika. Un sanāk tā, ka katrs, pat vismazākais darbiņš, nu, vismaz reizes desmit ir jāpaņem rokā un kaut kāda darbība jāizdara no tā brīža, kad es viņu uzvirpoju uz virpas un līdz tam, kad gatavu izņemu no cepla.*”¹³

Tāpat traukiem ir jābūt sausiem, lai tos varētu likt ceplī, pretējā gadījumā tie noteikti saplīsīs:

„(..) tad pirms likšanas ceplī iekšā uzklāju virsū glazūru. Nu, un tā glazūra, lai vienkāršāk saprast, tā ir ļoti, ļoti plāna stikla kārtiņa. Tāpēc, ka glazūras galvenā sastāvdaļa ir kvarca smilts, no kā arī stiklu ražo. Nu, un, lai viņi būtu krāsaini dažādās krāsās, tad tai glazūrai pievieno klāt oksīdus. Dzelzs oksīds jeb parastā rūsa, kas, re, kur tepat ir visur rūsa, viņa dod dzeltenu vai brūnu toni. Vara oksīds viņš dod zaļu toni un kobalts zilu un mangāns tādu sarkanīgi brūnu. Un tad, ja, teiksim, glazēju lielo cepli, nu, trīs četras dienas, kamēr es visu saglazēju. Glazūra ir tāda, nu, šķidrā veidā pārsvarā. Es ar sauso ļoti maz. Sausā glazūra ir tāda tīri tradicionāla Latgales glazūra. Bet es, nu, tā nedaudz ar to strādāju. Nu, un viņa ir tādā konsistencē, kā svaigs krējums. Nu, ta viņu no sākuma izlej podam iekšpusē. Vienkārši ielej iekšā to glazūru, tad viņu tā pagriež un lēnītēm lej ārā. Un, tātad, pods ir sauss, un tā glazūra vajadzīgā kārtiņā pielīp klāt. Nu, un tad no ārpuses var ar apliešanu, var, nu, pārsvarā, es tikai ar apliešanu strādāju.”¹⁴

Kad viss izdarīts, trauki tiek likti ceplī un sākas sarežģītā cepla kurināšanas māksla. Visu cepli piepilda ar sagatavotajiem traukiem, augšu noklāj ar lauskām, „kā podnieki smejas, ‘ceplim uzliek kažoku’, lai viņam būtu silti. Bet īstenībā ir vajadzīgs tāpēc, lai tā uguns uzreiz neizskrietu ārā, lai viņa tur sēdētu iekšā”¹⁵ un nebūtu jākurina 2-3 vai vairāk dienas. Īstenībā neviens nezina, cik ilgi un kāds būtu rezultāts, jo neviens to nav darījis. Cepla kurināšanas process kopumā aizņem 12-14 stundas, pēc astoņām deviņām, stundām podi iekšpusē ir sarkani, temperatūra nobeiguma fāzē sasniedz 1000° līdz 1100° C. Liela nozīme ir malkai. Kurina tikai ar egli un priedi, jo

tās sadeg līdz pelniem, neveidojot ogles kā tas raksturīgs lapu kokiem. Tāpat svarīgi, ka skuju kokam liesmas temperatūra ir vienāda gan tieši apakšā pie koka, gan arī augšā un trauki arī vienmērīgi izdedzinās. Būfībā, kā uzsver meistars, cepļa konstrukcija nav mainījies kopš pagājuša gadsimta 20.-30. gadiem. Tādos pašos cepļos apdedzināja arī iepriekšējo paaudžu keramiķi.

P. Gailums stāsta arī par melnajiem podiem un apdedzināšanas īpatnībām:

„Melnie podi – tas nav ne speciāla glazūra, ne speciāls māls. Vienkārši tas apdedzināšanas veids ir bišķi savādāks. (..) Nu, kad viņi ir izvirpoti, viņi ir apžuvuši, ta ņem kādu mīkstu drānu, vilnas auduma, un ta viņu nopulē, to mālu. Nu, viņam, kā var teikt, aiztaisa poras ciet, it kā viņu nopulē. Un tad liek ceplī. Var, var vispār glazūru nelietot. Var, es bišķi lietoju glazūru, it sevišķi interesanta sanāk glazūra tā, kas parastajā ceplī ir vara glazūra, viņi būs zaļi, bet melnajā ceplī viņi būs sarkani. Notiek, nu, tas tā zinātniski, notiek redukcijas process. Nu, ta viņus tāpat saliek iekšā ceplī. Tāpat visu apliek ar lauskām. Tāpat kurina līdz tiem pašiem 1000, 1050 grādiem. Kad tas viss ir izdarīts, ļauj ceplim atdzist. Nu, kādu pusstundu, četrdesmit minūtes. Un tad liek pa visu augšu lielu bleķi. (..) Un ar parastu mālu, smilti, visu aizmūrē, nu, lai nebūtu ne mazākās šķirbiņas. Un tad pilnu kurtuvi piesviež ar malku, un arī aiztaisa ciet ar plāksni un arī aizmūrē. Un iekšā vairs nav skābekļa, tātad tā malka vairs, nu, ar liesmu vairs nedeg. Notiek, nu, aptuveni tāds pats process, kad taista kokogles. Un, pie, nu, teiksim, ir tur iekšā neesmu redzējis, kas tur notiek, bet, nu, tie dūmi pie noteiktas temperatūras viņi iesūcas iekšā tajā mālā. Un citi domā, ka viņi vienkārši nokvēpuši, bet tā nav taisnība. To māla trauku var pārsist uz pusēm un viņš līdz pašai iekšpusei būs melns.

Nu, un tad nākošā dienā, pirms ņemšanas cepli ārā, to melno cepli, tad attaisa to apakšu un izvelk ogles ārā, lai viņš nedabū nekādu vilkmi, lai viņš atkal neaiziet liesma un tad viņi atkal paliks sarkani. To izdara, tad visu, jau vāku noņem nost un ņem tos podus ārā. Bet tāds obligāts nosacījums ir melnajiem traukiem, ka viņus visus, kamēr viņi vēl karsti. Uzgarsē pārtikas eļļu ar vasku, uzgarsēta pārtikas eļļu ar vasku un visus tos traukus ar viņu piesūcina, varētu teikt, ka piesūcina. Eļļa un vasks aiztaisa vismazākās māla poras un tas trauks no vairs ūdeni nelaidīs cauri, un, otrs, ir sevišķi, ja bļodas melnas, nu, varbūt, arī tur, kas tur neietu, bet, ja paliek rokas taukainas, pieiet klāt un paņem, paliek pleķi, ja viņš nav apstrādāts. Ja viņš ir apstrādāts ar vasku viņš pilnībā atgrūž ūdeni tādā veidā. Nu, tas tāds, nu, obligāti ir jāapstrādā tie trauki.”¹⁶

Par masku gājieniem

Teicējs A. Slišāns atceras, kā maskās gājuši. Viņš saka, ka kaut kādā brīdī ‘čigānos iešana’ ir bijusi piemirsta. Atceras, ka atjaunojoties tradīcijai, maskas bijušas samērā vienkārši gatavotas: uzmaukuši galvā zeķi vai iztaisījušies par čigāniem, senais masku slānis¹⁷, ko pārstāv, piemēram, Dzērve, Nāve, Dzīvais Mironis jau esot izzudis. Masku gājienos gājuši tikai Ziemassvētku laikā līdz Triju ķēniņu dienai¹⁸ un,

protams, kāzās neatkarīgi no sezonas. Čigānos sapulcējās un gāja vesels pulks, tāpēc obligāti bija nepieciešams pulka vadītājs. Tas bija viens no vecākajiem, atraktīvākajiem un tradīciju pārzinošs cilvēks. Čigānu tēva (pulka vadītāja) obligāts atribūts bija nūja – gan lai ciema suņus atbaidītu, gan lai izskatītos draudīgāks. Kad bija jādodas prom, tad Čigānu tēvs sita ar nūju pa grīdu. Čigānos gāja dancojot un dziedot, taisot skaļu troksni, ieradušies kādās mājās vēlēja laimi, ubagoja, Čigānu māte zīlēja. Čigānu tēvs arī pārbaudīja mazu bērnu lasītprasmi, kas ir sena un raksturīga masku izdarība. Ja nelaida iekšā vai bija skopi, ar mietiem nosprostoja durvis, lai nevarētu tikt ārā. Čigānus cienāja ar putrainu desu, sieru, maizi, cepumiem un konfektēm, dzert deva alu.¹⁹

Par kara un miera laikiem

Visu septiņu ekspedīciju vecākā teicēja ir Helēna Bilinska, kuru mēs satikām Rogovkā. Viņa ir dzimusi 1914. gada 29. augustā. Intervijai teicēja piekrita labprāt, ir ļoti laipna, runātīga, ar bagātīgu dzīves pieredzi. Lai arī teicējai nav tiešu atmiņu par Pirmo Pasaules karu, tomēr ir saglabājušās izjūtas un šādas liecības ir ļoti interesantas un nozīmīgas, tajās ir kāds tālas pagātnes izgaismojums: „Piedzīvoju visus karus. Kā lai jums pasaka, karš sākās četrpadsmitajā gadā, 20. jūlijā manu tēvu iesauca karā. Es paliku ar māti, ar māti un vecmāti. Tēvs gāja karā jūlija mēnesī, es piedzimu augustā. Tad bija man babiņa, i mamma, i mēs, i tā mums vajadzēja (*dzīvot – GO*)... Paps, tēvs četrus gadus dienēja karā. Četrus gadus mums vajadzēja vienām pašām. Mēs, i mēs mazi, mātei mazi bērni. Vajadzēja, nevaru izstāstīt, visu ko vajadzēja. (..) Toreiz bija krievu karš, Pasaules karš, tas lielais bija, i toreiz, ar ko krievs karoja, es nezinu.”²⁰

Par skolas laikiem teicēja atminas, ka no pirmās līdz ceturtajai klasei mācījusies latgaliešu valodā, ka trūcis burtnīcu, uz visu mācību gadu ir bijušas 4 burtnīcas. Tāpēc no sākuma ar *gripeli (zīmuli – GO)* uzrakstījuši uz tāfeles un, ja ir bijis pareizi, skolotāja atļāvusi pārrakstīt burtnīcā. H. Bilinskai ļoti patīcis dziedāt, kopš 18 gadiem dziedājusi baznīcas korī, piedalījusies 1940. gada Dziesmu svētkos Daugavpilī, atceras, ka tērpi bija jāšuj pašiem, vajadzējis sava novada tautas tērpu, vajadzēja noaust smalku linu drēbi un sataisīt pogas no diegiem, galvā vainagi un matos ietītas bantes. Bet, kad brauca atpakaļ no Dziesmu svētkiem, jau satikās ar PSRS armijas kolonnām, kas ienāca Latvijas teritorijā.

Interesantas atmiņas par savu bērnību stāsta Janīna Loča, ar kuru mēs sarunājāmies 2013. gada 28. maijā Tilžā. Teicēja dzīvo pie meitas, viņai ir 82 gadi. Teicēja J. Loča visu dzīvi nodzīvojusi Tilžā, tā kā viņas vecākiem nav bijis zemes (tēvs bija veikalnieks, strādājis Tilžas gaļas veikalā), tad, kā pati smejas, uzskata, ka ir pilsētas meitene. Ģimenē bijuši četri bērni, visi pārējie jau miruši. Bērnībā vecāki viņu sūtījuši ganos pie vecvecākiem. Tad cēlusies ap septiņiem, ganos gājuši basām kājām, ganījusī aitas un cūkas. Ganos, lai kavētu laiku, ar mazu nazīti no čiekuriem griezusi dažādas figūriņas (gultas, govīs). Tāpat teicēja atceras, ka piedalījusies dažādos darbos kopā ar pieaugušajiem, kad arī bērniem ir bijusī savi pienākumi. Teicēja min mēslu talkas, kad bērni zirgus ar tukšajiem ratiem dzinuši mājās, siena

vešanu, kas notikusi ziemā, jo sētā nav bijis, kur uzglabāt, salmu mīcīšanu. Bērnībā kopā ar māsām daudz dziedājusi, neatceras, ka būtu kādas citas sevišķas rotaļas. Tāpat liela dziedātāja ir bijusi mamma, kas dziedājusi dažādas dziesmas, pieskaņotas katram mēnesim.

Teicēja daudz stāsta par savām precībām. Viņa saka, ka nav obligāti vīru iepazīt pirms kāzām. Viņa savu vīru nebija pazinusi, bet mūžu ir nodzīvojuši laimīgi. Interesanti, ka vīrs teicējas roku lūdzi divas reizes. Pirmo reizi, kad viņš ieradies kopā ar brālēniem teicēja ir atteikusi, bet otrajā reizē, kad līgavaini pavadījis tēvs, viņa ir piekritusi.

Par akmeņiem

Balvu novada Tilžas pagasta Dievžeikeru ciemā „Ezerlīču” mājās atrodas kalns, kurā izvietots akmeņu dārzs. Mājas saimnieks bitenieks un liliju audzētājs Ēriks Kašs ir arī ne tikai ziedu un retu skujeņu kolekcionārs, bet viņa Īstā aizraušanās ir novadpētniecība un akmeņi. Viņš uzskata, ka akmeņi ir mūsu vēsture un kultūras mantojums. Ē. Kašs tos vāc jau divdesmit gadus. Interese par akmeņiem, tautas dziedniecību un vēsturi, teicējam jau radusies skolas gados, kad viņš pierakstījis dažādas leģendas un vecāka gadagājuma cilvēku stāstīto. Diemžēl šie agrīnie pieraksti gājuši bojā.

Akmeņi „Ezerlīču” akmens dārzā nokļuvuši no tuvākās apkārtnes, teicējs bieži braucis pēc tiem speciāli un ar tiem saistītie nostāsti ir saistāmi ar Latgales folkloru. Teicējs uzsver, ka daudziem akmeņiem ir savs stāsts, tomēr teicējs izvairās tos stāstīt, minot, ka viņš pats daudziem šiem stāstiem neticot (piemēram par vienu no akmeņiem stāstīts, ka tas esot lidojošais šķīvītis). Kultūrvēsturiski nozīmīgi ir stāstījumi par akmeņiem, kas saistīti ar dzimtu (‘dzimtas akmeņi’), jo tie iemieso dzimtas pagātni, tagadni un nākotni. Teicējs atceras, ka ir bijuši gadījumi, kad no veciem dzimtas akmeņiem veido kapakmeņus. Ē. Kašu sevišķi saista ‘dabas’ akmeņi, proti, tas, ko akmeņi ir attēlojusi daba (piemēram, čūsku) vai akmens ‘vardīte’. Viņš uzskata, ka mākslīgums, cilvēka darbības pēdas ir vērtīgas vien tad, ja iemieso dzimtu, saimi, ģimeni, piemēram dažādi sliekšņakmeņi, kas savulaik atradušies mājas vai klēts sliekšnī un sevī ietver cilvēku likteņus un notikumus. Starp cilvēka izstrādātiem akmeņiem ir arī, piemēram siera akmeņi, kurus lietoja, lai nospiestu sieru tā pagatavošanas procesā. Saimnieks vāc arī citas lietas un priekšmetus, kas saistīti ar akmeņiem, piemēram, rīkus, ar kuriem apstrādā akmeņus.

Pie viņa ir viesojušies ainavu un dārzu speciālisti, tomēr viņu nevaldzina modīgie fen-šui vai japāņu aizguvumi, saimniekam svarīgi, lai līdz akmenim var aiziet ar plikām kājām pa zāli un apsēties uz tā. Teicējs, saka, ka akmeņiem ir ne tikai savs stāsts, bet arī ārstnieciskās īpašības, kas, protams, ir labi zināms un pasaulē plaši izplatīts uzskats. Latvijā līdzīgs akmens mežs ir Pokaiņi Dobeles pusē, kuru savulaik cilvēki dziednieciskos nolūkos apmeklēja, braucot pat ar autobusiem. Teicējs uzsver, ka akmens un ar tā saistītais spēks paredz individuālu saikni. Uz akmens nevar sēdēt pieci cilvēki un cerēt uz brīnumainu izārstēšanos. Akmenim tuvojas vienatnē,

tas nevis ārstē, bet uzņem negatīvo. No uzkrātās negatīvās enerģijas, akmens attīrās pērkona laikā, dziednieciskajiem akmeņiem jāsaskaras ar zemi.

Ir 'labie' akmeņi ('dieva galdiņi') – dažādi upurakmeņi, uz kuriem redzamas dobītes ('dobakmeņi'), tajos sakrājas lietus ūdens un tam piemīt dziednieciskas īpašības. Ar šo ūdeni varot smērēt locītavas. Uz šiem akmeņiem, dzimta upurēja, svētkos un rituālos novietojot labību, pienu, medu, monētas. Šādus akmeņus nedrīkst tīrīt. Būtībā daudzi uzskata, ka akmeņus vispār nedrīkst šādi pārvietot un izvietot, jo akmens spēks ir ne tik daudz akmenī, cik vairāku akmeņu savstarpējās attiecībās. Sevišķi raksturīgi tas ir tad, kad teicējs stāsta par trijiem dzemdību akmeņiem, kuri tikai kopā veido dzemdību 'gultu', bet diemžēl viņa dārzā tikai divi no šīs trijotnes atrodas kopā, bet trešais ir krietni tālāk. Vēl viņš min, ka 'dzemdību' akmeņi ir zaļā krāsā. Tomēr šie dažādie viedokļi nav nedz īsti pierādāmi, nedz apgāžami un mēs nonākam pieņēmumu varā. Pie viņa viesojušies atzīti akmeņu pētnieki un ģeologi, tomēr arī viņi daudz ko nevarot izskaidrot. Piemēram, daži vairākus akmeņus ir atzinuši par meteorītiem, kam gan saimnieks pats neticot. Ir arī 'ļautie' akmeņi, proti, tie, kuros ir daudz purva rūdas (dzelzs avots).

Noslēgums

Septiņu mācību prakšu retrospektīva sniedz sākotnēju ieskatu daudzajos iegūtajos materiālos. Prakse, kas iecerēta, lai studenti iegūtu lauka darba iemaņas, pamazām ir pārvērtusies par plaša spektra lauka darbu, kura laikā mēs iegūstam gan noteiktus mācību darba rezultātus, gan iespaidīgus pētnieciskos datus. Audio un video ieraksti, fotogrāfijas, piezīmes un prakses atskaites materiāli fiksē tradīciju un tradīcijas dinamiku. Mēs iegūstam plašas atmiņu liecības, valodas materiālu un dzīvesstāstus. Starp aprakstītajiem materiāliem ir interesantas liecības par tradicionālo dziedāšanu un etnogrāfisko ansambļu vai folkloras kopu sastāvu, repertuāru, vēsturi un dziedātājiem. Tāpat nozīmīgs ir iegūtais materiāls, kas apliecina daudzu ar amatniecību saistīto tradīciju pastāvēšanu. Fiksētie keramiķu (arī citu nozaru amatnieku) stāstījumi un amatniecisko tehnoloģiju apraksti ir svarīgas liecības par tradicionālo amatu nozīmi mūsdienu Latgales lauku ainavā.

Tāpat katra prakse ir satikšanās ar teicēju, proti, vienkāršu, ikdienišķu cilvēku, kura dzīve un piedzīvotais ir vērtība, pat, ja pats teicējs tā nedomā. Mūsu lauka pētījums pārstāv nozīmīgu un Latvijā ļoti populāru pētniecisko tradīciju, kas pēdējā desmitgadē radusi plašu tekstu klāstu.²¹ Un pāri visa – nozīmīgākais ir tiešais kontakts – saruna, priekšnesums, izpildījums, teicēja balss, žesti, mīmika, valodas un runas īpatnības, emocionalitāte, humors un pozitīvā attieksme. Jāatzīst, ka absolūtais vairākums teicēju studentos ir izraisījuši sajūsmu un daudz pārdomu. Pieredze ir kļuvusi par vērtīgu zināšanu avots. Viesošanās pie teicēja, būtībā ir ceļš uz kādu no paša identitātēm, tādējādi krietni pārsniedzot prakses aprakstāmos rezultātus.

AVOTI

Daugavpils Universitātes Latviešu literatūras un kultūras katedras „Dialektoloģijas un folkloras prakses” materiālu kolekcija.

BIBLIOGRĀFIJA

Boiko M. Mirušo ofīcijs (*saļmes*) Latgalē / The Office of the Dead (*saļmes*) in Latgale. *Psalmu dziedāšana Latgalē* [skaņu ieraksts]. /Sastādītājs Aigars Lielbārdis/. Rīga: LU LFMI, 2012. pp. 14.-47.

Bula D. *Mūsdienu folkloristika. Paradigmas maiņa*. Rīga: Zinātne, 2011.

Danskovīte. *Lugas*. Rēzekne: GIRG Z.s. Jakupāni. 2008.

Dzīvesstāsti: vēsture, kultūra, sabiedrība. /Sastādītāja Māra Zirņīte/. Rīga: Latvijas Universitātes FSI, Nacionālā mutvārdu vēsture. 2007.

Jansons J. A. *Latviešu masku gājieni*. Rīga: Zinātne, 2010.

Medņevas dziedātājas. /Sastādītāja un zinātniskā redaktore Anda Beitāne/. Rīga: LU LFMI, 2008.

Psalmu dziedāšana Latgalē [skaņu ieraksts]. /Sastādītājs Aigars Lielbārdis/. Rīga: LU LFMI, 2012.

Rancāne A. Maskas un maskošānās Latvijā. Rīga: FSI, 2009.

---

¹ Par tradīcijas dinamiskajiem aspektiem plašāk skatīt: Bula D. *Mūsdienu folkloristika. Paradigmas maiņa*. Rīga: Zinātne, 2011. – pp. 142.-175.

² Piemēram, plašu pētījumu par Medņevas etnogrāfisko ansambli publicējusi A. Beitāne. Plašāk skatīt: *Medņevas dziedātājas*. /Sastādītāja un zinātniskā redaktore Anda Beitāne/. Rīga: LU LFMI, 2008.

³ Intervija ar A. Slišanu notiek Upītes kultūrvēstures muzejā (Upīte, Šķilbēnu pagasts, Viļakas novads), 2009. gada 26. maijā. (Intervijas ieraksts glabājas Daugavpils Universitātes Latviešu literatūras un kultūras katedras „Dialektoloģijas un folkloras prakses” materiālu kolekcijā).

⁴ Atmoda (arī Trešā Atmoda Latvijā) bija Latvijas vēstures laika posms no 1986. līdz 1991. gadam, kas noslēdzās ar Latvijas valstiskās neatkarības pilnīgu atjaunošanu.

⁵ Intervija ar teicēju R. Cibuli Balvos, 2013. gada 28. maijā. (Intervijas ieraksts glabājas Daugavpils Universitātes Latviešu literatūras un kultūras katedras „Dialektoloģijas un folkloras prakses” materiālu kolekcijā).

⁶ Boiko M. Mirušo ofīcijs (*saļmes*) Latgalē / The Office of the Dead (*saļmes*) in Latgale. *Psalmu dziedāšana Latgalē* [skaņu ieraksts]. /Sastādītājs Aigars Lielbārdis/. Rīga: LU LFMI, 2012. pp. 14.-47.

⁷ Intervija ar teicēju Jūliju Zelču Tilzā, 2013. gada 29. maijā. (Intervijas ieraksts glabājas Daugavpils Universitātes Latviešu literatūras un kultūras katedras „Dialektoloģijas un folkloras prakses” materiālu kolekcijā).

⁸ Danskovīte. *Lugas*. Rēzekne: GIRG Z.s. Jakupāni. 2008.

⁹ Intervija ar Anitu Ločmeli Baltinavā, 2009. gada 25. maijā. (Intervijas ieraksts glabājas Daugavpils Universitātes Latviešu literatūras un kultūras katedras „Dialektoloģijas un folkloras prakses” materiālu kolekcijā).

¹⁰ Ibid.

¹¹ Ibid.

-
- ¹² Intervija ar Edmundu Vasiļevski Kaunatā, 2008. gada 19. jūnijā. (Intervijas ieraksts glabājas Daugavpils Universitātes Latviešu literatūras un kultūras katedras „Dialektoloģijas un folkloras prakses” materiālu kolekcijā).
- ¹³ Intervija ar Pēteri Gailumu Rogovkā, 2012. gada 29. maijā. (Intervijas ieraksts glabājas Daugavpils Universitātes Latviešu literatūras un kultūras katedras „Dialektoloģijas un folkloras prakses” materiālu kolekcijā).
- ¹⁴ Ibid.
- ¹⁵ Ibid.
- ¹⁶ Ibid.
- ¹⁷ Par latviešu masku gājienu senāko slāni tuvāk skatīt Jansons J. A. *Latviešu masku gājienu*. Rīga: Zinātne, 2010.; Rancāne A. *Maskas un maskošanas Latvijā*. Rīga: FSI, 2009.
- ¹⁸ Arī Zvaigznes diena, vai Triju kungu diena, kristiešu svētki, tiek svinēti 6. janvārī.
- ¹⁹ Intervija ar A. Slišānu notiek Upītes kultūrvēstures muzejā (Upīte, Šķilbēnu pagasts, Viļakas novads), 2009. gada 26. maijā. (Intervijas ieraksts glabājas Daugavpils Universitātes Latviešu literatūras un kultūras katedras „Dialektoloģijas un folkloras prakses” materiālu kolekcijā).
- ²⁰ Intervijas ar H. Belinsku Rogovkā, 2012. gada 28. maijā. (Intervijas ieraksts glabājas Daugavpils Universitātes Latviešu literatūras un kultūras katedras „Dialektoloģijas un folkloras prakses” materiālu kolekcijā).
- ²¹ Skatīt, piemēram, plašo Latvijas un starptautiskajā materiālo balstīto rakstu krājumu „Dzīvesstāsti: vēsture, kultūra, sabiedrība. /Sastādītāja Māra Zirņīte/. Rīga: Latvijas Universitātes FSI, Nacionālā mutvārdu vēsture. 2007.